

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Orthodoxie und Evangelisches Christentum. Studienheft Nr. 1. Herausgegeben vom Kirchlichen Aussenamt der EKD. Witten/Ruhr (Luther—Uerlag) 1949, σελ. 87.

Ἡ ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐπιτροπὴ τῆς Γερμανικῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον «Ὁρθοδοξία καὶ Εὐαγγελικὴ Χριστιανωσύνη» τὸ μετὰ χεῖρας πρῶτον τεῦχος μελετῶν περὶ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον δέον νὰ συνδυασθῇ καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπίσης ἐπιτροπῆς ἀρτίως ἐκδοθέντα «Dokumente der Orthodoxen Kirchen zur ökumenischen Frage, Heft 1, Die Moskauer Orthodoxe Konferenz vom Juli 1948».

Τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν τεῦχος, ὅπερ κυρίως ἀναφέρεται εἰς τὴν Ρωσικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ ἐπὶ σλαβικῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον, βιβλιογραφίας καὶ πηγῶν στηρίζεται, προλογίζει ὁ γνωστός ἀγωνιστὴς κατὰ τοῦ Ναζισμοῦ πάστορ Niemöller, ὅστις γράφει ὅτι κατόπιν προσκλήσεως τῆς εἰρημένης ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς συνήλθον τὴν 1—2 Μαρτίου 1949 ἐν Ἀϊδελβέργῃ περὶ τοὺς 40 γερμανοὶ ἐπιστήμονες εἰδικῶς ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ἔρευναν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς, ὡς βυζαντινολόγοι, ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ, ἀρχαιολόγοι, κοινωνιολόγοι κ.λ.π. Ἐκ τῶν γενομένων κατὰ τὴν συνάντησιν ταύτην ὁμιλιῶν καὶ ἀνακοινώσεων δημοσιεύονται ἐν τῷ παρόντι τεύχει αἱ ἐπόμενα πέντε : α') τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Mainz καθηγητοῦ W. Philipp περὶ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὡς θέμα προβαλλόμενον εἰς τὴν γερμανικὴν ἐπιστήμην (ὡς τοιαῦτα θέματα θίγει τὴν περὶ Ἐκκλησίας καὶ Παράδοσεως ὀρθόδοξον ἔννοιαν, τὴν στάσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τὸν μυστικισμὸν αὐτῆς κ.τ.λ.) (σελ. 7—19), β') τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Marburg καθηγητοῦ E. Benz περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Γερμανικῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς θερησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως μέχρι τοῦ ἰθ' αἰῶνος ἐν περιλήψει (σελ. 20—34), γ') τοῦ ἐν Marburg Dr. L. Müller περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων Ρώσων κριτικῆς τοῦ Προτεσταντισμοῦ κατὰ τὸν ἰθ' καὶ τὸν κ' αἰῶνα (σελ. 35—53), δ') τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Γοτtingης καθηγητοῦ E. Wolf περὶ τοῦ διαγγέλματος τῆς Μόσχας ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1948 περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 54—67) καὶ ε') τοῦ ἐν Ἀνοβέρῳ Harald von Rautenfeld περὶ τῆς στάσεως τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως (σελ. 68—86). Τέλος ἐν συντομοτάτῳ ἐπιλόγῳ (σελ. 87) ὁ διευθύνas τὰς ἐργασίας τοῦ συνεδρίου ἀντιπρόεδρος Dr. G. Stra-

tenwerth διερωτᾶται, ἂν καὶ κατὰ πόσον τὸ Ρωσικὸν Πατριαρχεῖον τῆς σήμερον εἶναι ἐλεύθερον ἢ ὄχι, ἢ ἂν συνεχίξῃ τὸ μαρτύριον τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς χθὲς καὶ ἐν ποίῳ βαθμῷ, περιορίσθη δὲ νὰ συνοψίσῃ ὡς σκοπὸν τοῦ συνεδρίου «ἵνα τὰς ἀδελφὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς γνωρίσωμεν». (Περιγραφή τοῦ συνεδρίου τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: Orthodox—kirchliche Wissenschaftstagung Heidelberg, 1/2 März 1949. Vortrags—und Diskussionsbericht. Als Ms. gedruckt. Schwelm 1949, σελ. 15).

Βεβαίως εἶναι εὐπρόσδεκτος κατ' ἀρχὴν καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους ἡ τοιαύτη προσπάθεια τῶν Λουθηρανῶν θεολόγων πρὸς πληρεστέραν κατὰ τὸ δυνατόν γνῶσιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Διότι δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμβιβολία, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Dr Niemöller, ὅτι ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν «ἔχει δώσει ἰδιαίτερον ἐντολὴν καὶ ἀποστολὴν δι' ὀλόκληρον τὴν Χριστιανωσύνην Του» καὶ ὅτι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι δέον «ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως νὰ ἀκούωσι καὶ μανθάνωσι τὴν φωνὴν τῶν ἐν Ἀνατολῇ Χριστιανῶν ἀδελφῶν των καὶ τῆς ἑαυτῶν Ἐκκλησίας» (σελ. 6). Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀκούωσι τὴν καθαρὰν καὶ γνήσιαν φωνὴν καὶ διδασκαλίαν αὐτῆς μεθ' ἀγνῆς χριστιανικῆς διαθέσεως καὶ ἀπροκαταληψίας καὶ ἀντικειμενικότητος καὶ ἐξ ἀγῶν ἐπιστημονικῶν διαφορῶντων, μὴ παραμορφοῦντες ταύτην καὶ μὴ ἀδικοῦντες τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν δι' αὐθαιρέτων ὑποκειμενικῶν καὶ ἀδίκων ἀποφάνσεων καὶ κρίσεων περὶ αὐτῆς, ὡς δυστυχῶς ἐπραξάν τινες τῶν, διασπρωπῶν κατὰ τὰλλα, διαμαρτυρομένων θεολόγων, οἷος ὁ Adolf Harnack καὶ ἄλλοι. Οὕτως ἢ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ προτεσταντικῷ συνεδρίῳ διακήρυξις τῆς ἀνάγκης, ὅτι οἱ Διαμαρτυρόμενοι ὀφείλουσιν ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως νὰ γνωρίσωσι τὰς ἀδελφὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, προσλαμβάνει ἐντελῶς ἰδιαίτερον σημασίαν καὶ βαρύτητα, ἐφ' ὅσον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ὁμολογεῖται, ὅτι «ἡ γνῶσις, ἣν ἡ δυτικὴ Χριστιανωσύνη, καὶ μάλιστα ἡ εὐαγγελικὴ, κατέχει περὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐκπληκτικῶς ἑλλιπής» (F. Heiler, Morgenländischer und abendländischer Katholizismus, ἐν «Internationale kirchliche Zeitschrift» 16 (1926) 4 ἐξ.), στηριζομένη, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ συγγραφῶν φανατικῶν καὶ προκατειλημμένων ρωμαιοκαθολικῶν ἱεραποστόλων καὶ θεολόγων. Τούναντίον τὸ πλεῖστον τῶν περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας γραφάντων διαμαρτυρομένων θεολόγων δὲν ἐγνώρισεν ἐπὶ τόπου αὐτὴν καὶ τὰς πηγὰς τῆς ἐν τῇ ἀρχετύπῳ γλῶσση καὶ ἐκ πρώτης, οὕτως εἰπεῖν, χειρός, δὲν κατενόησε τὸν τρόπον καθ' ὃν ὁ ἀνατολικὸς κόσμος βιοῖ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, δὲν ἐσπούδασεν ἐνδελεχῶς καὶ βαθέως τὴν ἱστορίαν, τὸ πολίτευμα, τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, τὴν λατρείαν καὶ τὴν καθόλου ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν αὐτῆς καὶ δὲν ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἐσωτερικότητα καὶ τὴν ἰδιοσυστασίαν τῆς θρησκευούσης ψυχῆς τοῦ ὀρθοδόξου ἀνατολίτου. Νομίζομεν ὅτι εἰς τοῦτο

tenwerth διερωτᾶται, ἂν καὶ κατὰ πόσον τὸ Ρωσικὸν Πατριαρχεῖον τῆς σήμερον εἶναι ἐλεύθερον ἢ ὄχι, ἢ ἂν συνεχίξῃ τὸ μαρτύριον τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς χθὲς καὶ ἐν ποίῳ βαθμῷ, περιωρίσθη δὲ νὰ συνοψίσῃ ὡς σκοπὸν τοῦ συνεδρίου «ἵνα τὰς ἀδελφὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς γνωρίσωμεν». (Περιγραφή τοῦ συνεδρίου τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: Orthodox—kirchliche Wissenschaftstagung Heidelberg, 1/2 März 1949. Vortrags—und Diskussionsbericht. Als Ms. gedruckt. Schwelm 1949, σελ. 15).

Βεβαίως εἶναι εὐπρόσδεκτος κατ' ἀρχὴν καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους ἡ τοιαύτη προσπάθεια τῶν Λουθηρανῶν θεολόγων πρὸς πληρεστέραν κατὰ τὸ δυνατόν γνῶσιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Διότι δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμβιβολία, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Dr Niemöller, ὅτι ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν «ἔχει δώσει ἰδιαιτέραν ἐντολὴν καὶ ἀποστολὴν δι' ὁλόκληρον τὴν Χριστιανωσύνην Του» καὶ ὅτι καὶ οἱ Διαμαρτυρούμενοι δέον «ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως νὰ ἀκούωσι καὶ μανθάνωσι τὴν φωνὴν τῶν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανῶν ἀδελφῶν των καὶ τῆς ἑαυτῶν Ἐκκλησίας» (σελ. 6). Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀκούωσι τὴν καθαρὰν καὶ γνησίαν φωνὴν καὶ διδασκαλίαν αὐτῆς μεθ' ἀγνῆς χριστιανικῆς διαθέσεως καὶ ἀπροκαταληψίας καὶ ἀντικειμενικότητος καὶ ἐξ ἀγνῶν ἐπιστημονικῶν διαφορόντων, μὴ παραμορφοῦντες ταύτην καὶ μὴ ἀδικοῦντες τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν δι' αὐθαιρέτων ὑποκειμενικῶν καὶ ἀδικῶν ἀποφάνσεων καὶ κρίσεων περὶ αὐτῆς, ὡς δυστυχῶς ἐπραξάν τινες τῶν, διαπρεπῶν κατὰ τὰλλα, διαμαρτυρομένων θεολόγων, οἷος ὁ Adolf Harnack καὶ ἄλλοι. Οὕτως ἢ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ προτεσταντικῷ συνεδρίῳ διακήρυξις τῆς ἀνάγκης, ὅτι οἱ Διαμαρτυρούμενοι δρεῖλουσιν ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως νὰ γνωρίσωσι τὰς ἀδελφὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, προσλαμβάνει ἐντελῶς ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ βαρύτητα, ἐφ' ὅσον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ὁμολογεῖται, ὅτι «ἡ γνῶσις, ἣν ἡ δυτικὴ Χριστιανωσύνη, καὶ μάλιστα ἡ εὐαγγελικὴ, κατέχει περὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐκπληκτικῶς ἑλλιπής» (F. Heiler, Morgenländischer und abendländischer Katholizismus, ἐν «Internationale kirchliche Zeitschrift» 16 (1926) 4 ἐξ.), στηριζομένη, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ συγγραφῶν φανατικῶν καὶ προκατελημμένων ρωμαιοκαθολικῶν ἱεροποστόλων καὶ θεολόγων. Τούναντίον τὸ πλεῖστον τῶν περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας γραψάντων διαμαρτυρομένων θεολόγων δὲν ἐγνωρίσεν ἐπὶ τόπου αὐτὴν καὶ τὰς πηγὰς τῆς ἐν τῇ ἀρχετύπῳ γλώσση καὶ ἐκ πρώτης, οὕτως εἰπεῖν, χειρός, δὲν κατενόησε τὸν τρόπον καθ' ὃν ὁ ἀνατολικὸς κόσμος βίωσεν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, δὲν ἐσπούδασεν ἐνδελεχῶς καὶ βαθέως τὴν ἱστορίαν, τὸ πολίτευμα, τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, τὴν λατρείαν καὶ τὴν καθόλου ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν αὐτῆς καὶ δὲν ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἐσωτερικότητα καὶ τὴν ἰδιοσυστασίαν τῆς θρησκευούσης ψυχῆς τοῦ ὀρθοδόξου ἀνατολίτου. Νομίζομεν ὅτι εἰς τοῦτο

δρφεύλονται πολλὰ κατὰ τὸ παρελθὸν παρεξηγήσεις καὶ κατὰ τὰ ἴδια μέτρα καὶ σταθμὰ κρίσεις τῶν κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν. Διὰ τοῦτο ἄς ἐπιτραπῆ ἡμῖν νὰ ἐκφράσωμεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὴν ἐλπίδα καὶ εὐχὴν, ὅπως, ὅ,τι δὲν ἔγινεν εἰς τὸ παρελθόν, γίνῃ ἐφεξῆς, μὲ τὴν βεβαίω-τητα ὅτι ἡ ἀμοιβαία βαθεὶα καὶ παμμερῆς ἀλληλογνωριμία τῶν χριστιανι-κῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, αἴρουσα ἐκ τοῦ μέσου πολλὰς παρεξηγή-σεις καὶ προλήψεις καὶ ἐμπόδια, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὰς εἰς πληρεστέ-ραν κατανόησιν καὶ μείζονα προσέγγισιν πρὸς ἀλλήλας. Τοῦτο δὲ πολὺ πε-ρισσότερον ἰσχύει διὰ τοὺς ἐξ ὄλων τῶν κλάδων καὶ παραφυάδων τοῦ Προ-τσταντισμοῦ ἐγγύτερόν πως πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἰσταμένους Ἀγγλικά-νισμὸν καὶ Λουθηρανισμὸν.

I. N. KARMIRHS

Νομοκανονικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς ἰσχύος τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῶν νομοθετημάτων τῆς πολιτείας.

Εἰς δημοσιευθὲν εἰς τὴν «Θέμιδα»¹ ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ τυπικὴ ἰσχύς τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων» ὁ κ. Ἀ. Χριστοφιλόπουλος, ἀντικρούων παλαιότεραν μελέτην μου², ὑποστηρίζει μεταξὺ ἄλλων: α') ὅτι ἡ Ἐκ-κλησία τῆς Ἑλλάδος δικαιούται νὰ ρυθμίσῃ ἢ ἴδια ἢ ν' ἀνεχθῆ πολιτεια-κὴν ρύθμισιν οἰασδήποτε σχέσεως ἢ θεσμοῦ κατὰ τρόπον διάφορον τοῦ ὑπὸ κανόνος Οἰκουμενικῆς Συνόδου θεσπισθέντος, β') ὅτι εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ Ἐκκλησία ἀπεδέχετο τοὺς νόμους τῆς πολιτείας ὡς πηγὴν τοῦ ἰδίου αὐ-τῆς δικαίου, τηρήσασα μάλιστα τὴν αὐτὴν στάσιν καὶ ὡς Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀνεχθεῖσα ἀδιαμαρτυρητῶς ἐπὶ αἰῶνα καὶ πλέον τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας ρύθμισιν τῶν κατ' αὐτὴν, γ') ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία ἀποδέχεται, ἔστω καὶ σιωπηρῶς, πολιτικὸν τινα νόμον, καθί-σταται οὗτος καὶ διὰ ταύτην δεσμευτικὸς καὶ δὴ ἀνεξαρτήτως ἂν προσκρούῃ εἰς κανόνα Οἰκουμενικῆς Συνόδου, δ') ὅτι ἡ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑφίσταται ὡς μόνον περιορισμὸν τὴν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος κα-τοχυρουμένην ἀπαγόρευσιν ἀποκλίσεως ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ δὴ ἀδιαφόρως ἂν ταῦτα ἔχουν καταστρωθῆ ὡς ἀποφάσεις Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἢ οὐ, δεδομένου ὅτι οἱ μὴ δογματικοὺ περιεχομένου κανόνες οὐ-δέποτε περιελήφθησαν συνταγματικοῦ κύρους, δ') ἢ Ἐκκλησία ἔστω καὶ σιωπηρῶς διὰ μὴ ἀποδοκιμασίας, ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ὀργάνων της, τοῦ ὑπὸ τῆς πολιτείας μονομερῶς ἐκδοθέντος ἐπὶ ἐκκλησιαστικοῦ θέματος νομοθετι-κοῦ κανόνος καθιστᾷ τοῦτον ὑποχρεωτικὸν καὶ διὰ τὰ μέλη της ὡς τοιαῦτα.

1. Ε' 667—669.

2. Τὰ ἐκ τοῦ ἀν. νόμου 2017/1939 καὶ τῶν ἄρθρων 1356—1358 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος προκύπτοντα ζητήματα ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξ ἀγχιστείας κωλυμάτων καὶ τῆς δημιουργηθείσης ἀντιθέσεως εἰς κανόνα Οἰκουμενικῆς Συνόδου, «Θέμις» Ε' 494—496.

Ἐναφέρει δὲ ὅτι αἱ ἀντίθετοι τῶν ἀνωτέρω ἰδικαί μου ἀπόψεις θὰ ὠδήγουν εἰς ἄτοπα ἀποτελέσματα, ἀφοῦ π.χ. κατὰ τὸν Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὁ ἀφορισμὸς ἐπιβάλλεται μόνον κατὰ αἰρετικῶν, κατισχύων τῶν σχετικῶν ἀντιθέτων κανόνων.

Ὁ κ. Χριστοφιλόπουλος, ὑφηγητὴς μέχρι πρό τινος τῆς ἱστορίας τοῦ Δικαίου καὶ ἐσχάτως ἐκλεγείς ἐκτακτος καθηγητὴς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, διατυπῶν τὰς ἀνωτέρω ἐν περιλήψει γνώμας, κρίσεις καὶ ἀπόψεις, φαίνεται ὅτι ἀγνοεῖ τὰς δογματικὰς βάσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, οὐ μόνον δὲν δικαιούται νὰ ρυθμίση ἢ ἴδια, ἀλλ' οὐδὲ κἂν νὰ ἀνεχθῆ τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας ρύθμισιν οἰασδήποτε σχέσεως ἢ θεσμοῦ ὑπὸ Οἰκουμενικῆς Συνόδου θεσπισθέντος¹. Δύναται μόνον νὰ ρυθμίση περίπτωσιν ἐρρυθμισμένην ὑπὸ κανόνος ἀπρακτήσαντος ἐν ὅλῃ τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἢ ν' ἀνεχθῆ ρύθμισιν μόνον ἐφ' ὅσον δὲν συγκρούεται πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Ὁρθοδοξίας. Πᾶν τὸ ἀντίθετον εἶναι αὐθαιρεσία, ὑποκειμένη εἰς κυρώσεις ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες δύνανται νὰ θεωρήσωσιν αὐτὴν *de jure* ἢ *de facto* σχισματικὴν ἢ αἰρετικὴν. Διὰ τὸν φόβον αὐτὸν ἀκριβῶς πρὶν ἢ μεταβάλλῃ τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον μονομερῶς, ἐξησφάλισε προηγουμένως τὴν ἔγκρισιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ πάλιν ἐδέχθη τὴν τοιαύτην μεταβολὴν μόνον μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ συγκαληθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανορθοδόξου Συνεδρίου². Οὕτως ἐπραξεν ἢ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν παρὰ τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κήρυξιν τῆς ὡς σχισματικῆς.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ἴσχυεν ὁ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ μεγαλείου τοῦ Κράτους ἐγκαινιασθεὶς σύνδεσμος Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ὅστις προϊόντος τοῦ χρόνου καθίστατο στενωτέρως, καὶ ἀμφοτέραι αἱ ἐξουσίαι, πολιτειακὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ, οἴονει συγκυρίαρχοι οὔσαι, κατανοοῦσαι πλήρως τὸ μεταξὺ τῶν ὑπάρχον κοινόν, παρὰ τὴν ἐν τῇ πράξει ἐφαρμοζομένην ἀρχὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πληρεξουσιότητος τῆς πολιτείας, συνυποστήριζον ἀλλήλας³.

1. Πρβλ. Ἰω. Θ. Παναγοπούλου, Τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸν ζήτημα (Ἀθήναι 1946). Τοῦ αὐτοῦ, Περί τῶν κατὰ τὸν Ἀστικὸν Κώδικα κωλυμάτων τοῦ γάμου μεταξὺ συγγενῶν ἐξ αἵματος καὶ ἀγχιστείας, ἐν «La Croix» 1947, τευχ. 1 σελ. 63 ἐπ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, ἐνθ' ἄν. ἐν Θέμ. Ε' 667 ἐπ.

2. Πρβλ. Ἰω. Θ. Παναγοπούλου, Ἰουλιανὸν—Γρηγοριανὸν Ἠμερολόγιον καὶ οἱ Παλαιοημερολογίται ἐν τῇ αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, (Ἀθήναι 1949) σελ. 14.

3. Πρβλ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, (Ἀθήναι 1920) σελ. 11. Ἰω. Θ. Παναγοπούλου, Περί Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, (Ἀθήναι 1939) σελ. 103, καὶ τοῦ αὐτοῦ, Τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸν ζήτημα, (Ἀθήναι 1946).

Καθ' ὄλην λοιπὸν τὴν ἐποχὴν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἡ Ἐκκλησία ἀπεδέχετο τοὺς νόμους του ὡς πηγὴν τοῦ ἑαυτῆς δικαίου ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἐξεδίδοντο τῇ αἰτήσει ἢ τῇ συμπράξει αὐτῆς. Οὕτω πολλάκις οἱ αυτοκράτορες αἰτήσει τῆς Ἐκκλησίας ἐξεδίδον περὶ αὐτῆς διατάξεις, πάντοτε ὅμως συμφώνως πρὸς τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας¹.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος οὐ μόνον οὐδέποτε ἠνέχθη ἀδιαμαρτυρητῶς τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας ρύθμισιν τῶν ἑαυτῆς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπανειλημμένως διεμαρτυρήθη διὰ πολιτειακὰς παραβάσεις, αἱ δὲ διαμαρτυρίαι τῆς πάντοτε σχεδὸν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, οὕτως ὥστε ἡ πολιτεία οὐδὲν νομοθετεῖ πλέον σχέσιν ἔχον μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐν γένει, ἐὰν αὕτη δὲν ζητήσῃ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου ἢ ἀρνηθῇ νὰ συμπράξῃ κατὰ τὴν κατάρτισιν αὐτοῦ ἢ δὲν δεχθῇ νὰ ἐφαρμύσῃ τὸν ἤδη θεσπισθέντα. Ἀλλὰ καὶ εἰς ὅσας τυχὸν περιπτώσεις, λόγῳ ἀνωμάλων πολιτειακῶν ἢ κοινωνικῶν συνθηκῶν, ἡ πολιτεία δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς διαμαρτυρίας τῆς Ἐκκλησίας, αὕτη δὲν ἀπώλεσε βεβαίως τὸ δικαίωμά της νὰ λάβῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τὰ προσήκοντα κατὰ τὴν κρίσιν της μέτρα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν εἰς βάρος της γενομένων αὐθαιρεσιῶν ἢ υπερβασιδῶν.

Ὁ σιωπηρῶς ὑπὸ τῆς αυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δεκτὸς γενόμενος νόμος καθίσταται δι' αὐτὴν δεσμευτικὸς τότε μόνον, ἐφ' ὅσον αἱ λοιπαὶ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι θὰ σιωπήσωσιν. Ἀλλὰ *quid juris* ὅταν δὲν δεχθῶσι σιωπηρῶς καὶ αὐταὶ τὸν ὑπὸ τῆς πολιτείας θεσπισθέντα νόμον, ἀλλὰ καλέσωσι τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ ὑποκύβῃ εἰς αὐτόν;

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑποχρεοῦται νὰ τηρῇ ἐπακριβῶς πάντας τοὺς θείους καὶ Ἱεροὺς Κανόνας, ἀσχέτως ἐὰν τὸ Σύνταγμα θέλῃ νὰ τοὺς κατοχυρώσῃ ἢ ὄχι. Οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅμως ὅτι τὸ Σύνταγμα κατοχυροῖ μόνον τοὺς δογματικούς κανόνας, οἵτινες, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, περιορίζονται εἰς ἐλάχιστον ἀριθμὸν², ἀγνοοῦσιν, ἢ ὑποκρίνονται ὅτι ἀγνοοῦσι, γραμματικὴν καὶ συντακτικὸν, καθὼς καὶ τὸ θεμελιῶδες νομικὸν ἀξίωμα *ubi lex non distinguit nec nos distinguere debemus*, καθ' ὃ ὡς γνωστόν, ὅπου ὁ νόμος δὲν διακρίνει, οὐδὲ ὁ ἐρμηνευτῆς δικαιούται νὰ διακρίνῃ. Καὶ τὰ μὲν δόγματα, ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς πηγάζοντα καὶ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων διατυπωθέντα, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀνάγκην ἐπικυρώσεως ὑπὸ πολιτικοῦ Συντάγματος³, οἱ δὲ Ἱεροὶ Κανόνες εἶναι ἐνιαῖοι καὶ ἀδιαίρετοι, πᾶσα δὲ καὶ ἀπλῆ ἔστω προσπάθεια τροποποιήσεως αὐτῶν διὰ νόμου εἶναι καὶ ἀντισυνταγματικὴ καὶ ἀντικανονικὴ. Καὶ ἀντισυνταγματικὴ μὲν εἶναι διότι ἀντιτίθεται εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπολύτως σαφὲς γράμμα τοῦ Συντάγματος,

1. Πρβλ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, (Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, (Ἀθῆναι 1936) σελ. 12.

2. Πρβλ. Χρυσοστόμου (Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), ἐνθ' ἄν. σελ. 11.

3. Πρβλ. Χρυσοστόμου (Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), ἐνθ' ἄν. σελ. 59.

ὅπερ ἐν ἄρθρῳ 2ῳ ρητῶς καὶ κατηγορηματικῶς κατοχυροῖ τοὺς Κανόνας ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἔστω διακρίσεως τῶν δογματικῶν ἀπὸ τῶν διοικητικῶν, ἀποτελοῦντας πλέον δι' αὐτὸ θεμελιώδεις νόμους τοῦ Κράτους, οἵτινες δέον νὰ τηρῶνται ἀπαρασαλεύτως, εἴτε εἰς τὸ δόγμα ἀναφέρονται, εἴτε εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀντικανονικὴ δὲ διότι οἱ Κανόνες δύνανται νὰ τροποποιηθῶσι μόνον διὰ τῆς καθόλου Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι δι' Οἰκουμενικῆς Συνόδου¹. Οἱ τ' ἀνίθιστα τούτων ὑποστηρίζοντες, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Ἀνδροῦτσον, «τερατολογοῦσι», κατὰ δὲ τὸν εὐρυμαθῆ Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Χρυσόστομον († 1938)² προφανῶς ἡ ἄγνοια τοῦ περιεχομένου τῶν κανόνων ἐνέπνευσε τοὺς ἀντιθέτους ἰσχυρισμοὺς καὶ προκάλεσε τὴν παράδοξον συζητήσιν περὶ τῶν «δογματικῶν» κανόνων. Ἐν τῇ περιπτώσει δηλ. ταύτῃ δὲν ἰσχύουσι καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, πλὴν ἐλαχίστων ἐντελῶς ἀσημάντων καὶ δευτερευούσης σημασίας. Εἰδικώτερον δὲ οὐδένα ἀπολύτως κανόνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναγνωρίζει τὸ Σύνταγμα, ἐπειδὴ συνέπεσε νὰ μὴ εὕρισκεται μεταξὺ αὐτῶν ἔστω καὶ εἷς «δογματικὸς» κανὼν. Θὰ ἦτο ὅμως δυνατόν νὰ φαντασθῆ τις, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διὰ τοῦ Συντάγματός του ἀπορρίπτει τὸ κῦρος ἱερωτάτων θεσμῶν, τοὺς ὁποίους ἐξέδωκαν αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ἀποτελοῦσαι τὸ θεμέλιον, τὴν βᾶσιν καὶ τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τοῦ μεγαλειώδους οἰκοδομήματος τῆς Ὁρθοδοξίας;

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὰ ἐπικαλούμενα ὑπὸ τοῦ κ. Χριστοφιλοπούλου περὶ ἀφορισμοῦ, ὡς γνωστόν, οὗτος ἐπιβάλλεται κατὰ τῶν ἀπειθούντων εἰς τὰς πειθαρχικὰς καὶ περὶ ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας διατάξεις, κατὰ δὲ τῶν αἰρετικῶν ἐπιβάλλεται τὸ ἀνάθεμα. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἐπιβάλλῃ τινὲς ἀφορισμὸν μὲ τὴν διασάφησιν ὅτι θεωρεῖ τοῦτον ἀποκεκομμένον ἀπ' αὐτῆς, ὡς σεσηπὸς μέλος, τοῦτο εἶναι ἀνάθεμα.

Ι. Θ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ δ. Ν.

1. Πρβλ. Δημ. Πετρακάκου, ἐν «Δικαιοσύνη» τόμος Γ' 1908, ἀριθ. 96 ἐπ., Εὐστρ. Κουλουμβάκη, ἐν «Δικαιοσύνη» τόμ. Γ' 1908, ἀριθ. 91, Δ. Τσιβανοπούλου γνωμοδ. ὑπ' ἀριθ. 133, ἐν συλλογῇ Ν. Βαλτινοῦ (Ἀθήναι 1909) σελ. 242, Α. Π. ὅλομ. 15/1909, Χρ. Ἀνδροῦτσου, Ἐκκλησία καὶ πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου (Ἀθήναι 1920) σελ. 60, Δ. Σ. Μπαλάνου, Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία (Ἀθήναι 1920) σελ. 8 καὶ αὐτ. σημ. 4, Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἀθήναι 1920) σελ. 316 ἐπ., Κ. Ι. Δουβουνιώτου, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σελ. 32 ἐπ., Ν. Ν. Σαριπόλου, Σύστημα τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἐν Ἑλλάδι (4η ἐκδόσις), Ἀθήναι 1923, τόμ. Γ' σελ. 310—311, Ρακτιβάν—Παπούλια—Δίγκα—Σαριπόλου—Ράλλη, Γνωμοδοτήσεις νομομαθῶν, ἐν «Θέμιδι» ΛΕ' 332, Κ. Γεωργιάδου (Εἰσαγ. Ἀρ. Πάγου) ἐν Ἐφ. Ἑλλ. Νομικῶν, τόμ. Α' 1934 σελ. 471 ἐπ., Π. Αγγ. Παπαδοπούλου ἐν μετ. τοῦ Διοικ. Δικαίου W. Zellinek, τόμ. Β' σελ. 64, Π. Παναγιωτάκου, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία (Ἀθήναι 1939) σελ. 267 καὶ Ἰω. Θ. Παναγοπούλου, Ἰουλιανὸν—Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον καὶ οἱ Παλαιοημερολόγια ἐν τῇ αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, σελ. 16—17.

2. Ἐνθ' ἀν. σελ. 62.